

Januskop

tussen

High Tech & Mestkar

OF:

Zou oostelijk Noord Brabant trekpaard van
Een nieuw **duurzaam** en *innovatief* Nederland
kunnen worden?

In economisch opzicht kan het oosten van Noord Brabant en dan met name de zogeheten 'Brainport Eindhoven' met zijn *hightech* zich inmiddels ruimschoots meten met de Randstad en dat is de reden dat men de deze regio in Den Haag de laatste jaren eindelijk steeds beter ziet stáán. Die erkenning heeft Brabant de laatste kwart eeuw voornamelijk op eigen kracht weten te bereiken, zonder enige noemenswaardige steun vanuit Den Haag en daar laat men zichzelf soms wat al te nadrukkelijk op voor staan. Die '*port*' bestaat uit een netwerk van door de technische wetenschap ondersteunde innovatieve 'trekkers' en bijbehorende toeleveringsbedrijven, niet alleen regionaal en landelijk maar ook ver over de landsgrenzen. Boegbeeld is hier de chipmachinefabriek ASML in Veldhoven nabij Eindhoven die wereldwijd zaken doet. Zeker, een prestatie van formaat deze '*Brainport*', maar dat wil nog niet zeggen dat het Brabantse *Wirtschaftswunder* geen keerzijden kent.

Daar is dan allereerst als beruchte tegenhanger de juist hier in oostelijk Noord Brabant hier volstrekt uit de hand gelopen intensieve veehouderij - de 'bio-industrie' - die met zijn fatale mix van diverse vormen van aantasting van natuur en milieu - van stikstof tot aantasting van de volksgezondheid - én de mede door deze 'bio-industrie' veroorzaakte water – en droogte problematiek. Dat is niet alleen een kwantitief maar ook en vooral een kwalitatief (vervuilings)probleem. Hoe kan oostelijk Noord Brabant dit lelijke tweede gezicht- weer gezond maken? Kan het dat op eigen kracht, of is daar hulp van buien nodig? Hoe effectief kan daarbij de Brusselse stok achter de Europese deur in de praktijk nog zijn in tijden dat de machtspositie van de EU zienderogen afneemt, zowel geopolitiek als geo-economisch.

Brainport Eindhoven zelf kent ook zijn problemen. Hoe greep te krijgen op de complicaties in de explosieve groei van stad en *hightech*-nijverheid? Vanuit schutterend 'Den Haag' lijkt daarbij weinig hulp te verwachten. De regering daar heeft zichzelf namelijk inmiddels

op tal van beleidsterreinen lelijk klem gereden, van stikstof tot volkshuisvesting. Kunnen 'Brussel' en regionale grensoverschrijdende netwerken hier voldoende soelaas bieden?

Biedt het magisch klinkende, maar het eenzijdig technologisch gerichte Brainport-concept daarbij op den duur eigenlijk wel een voldoende brede maatschappelijke basis om als trekker te kunnen fungeren voor de lastige opgaven die zich aandienen, van binnenuit en van buitenaf? Wat betreft dat laatste: deze van oorsprong maar weinig *weltoffene* regio blijft per saldo met zijn precaire hyperspecialisatie immers akelig afhankelijk van de miniemste verschuivingen in de Grote Boze Buitenwereld. Zou het dan toch niet beter zijn om daarnaast een écht regeneratieve - tevens *hightech* - transformatie van die nu zo totaal ontspoorde landbouw te ontwikkelen als een onmisbaar tweede been om met succes verder te kunnen lopen? En zou dat tweede innovatieve been zich dan per se in de Oost-Brabantse regio gezet moeten worden of juist beter daar *buiten*?

>Eindhoven en Veghel: de twee gezichten van de Januskop

Eindhoven

Zonder de familie Philips was Eindhoven inclusief zijn hedendaagse Brainport waarschijnlijk nooit geworden wat het nu is. De basis voor daarvoor werd aan het eind van de 19e eeuw gelegd door het moderne beschavingsoffensief van deze protestantse, van oorsprong Joodse handels- en fabrikantenfamilie door de verlamdende invloed van de roomse clerus op het arbeidsethos te doorbreken en door het in dat verband aantrekken van grote groepen van arbeidsmigranten van boven de grote rivieren. Toch stelde het stadje vóór de komst van Frederik, Anton en Gerard Philips op zoek naar een geschikte locatie voor hun gloeilampenfabriek wel degelijk het nodige voor. Wat in ieder geval in het oog springt is de wil om vanuit zijn aanvankelijk betrekkelijk afzijdig gelegen positie al vrij vroeg aansluiting te krijgen bij de moderne wereld. Nadat de aanleg van de Zuid-Willemsvaart in de jaren 1820 onder Koning Willem I Eindhoven links had laten liggen, legde de stad al in 1846 op eigen kracht een eigen verbinding met Willems kanaal aan, het Eindhovens Kanaal. In 1866 kreeg de stad aansluiting op de Zuiderspoorweg van Breda via de Zuid-Willemsvaart gelegen industriestad Helmond aan naar Venlo en vandaar naar Roermond en Maastricht en Luik of de Duitse grens over richting Ruhrgebied. Deze rail- en waterverbindingen vormden voor Eindhoven een voldoende basis voor de hier op de arme zandgronden gebruikelijke traditionele industrieën als textiel en tabak. Maar om zich van een stad als Tilburg, groot in wol en sigaren, te kunnen onderscheiden vormde de komst van vader Frederik Philips en diens twee zonen Anton en Gerard naar Eindhoven een even welkome als onmisbare buitenkans. Dat zij voor Eindhoven kozen houdt verband met de arbeidslonen die in Eindhoven toen beduidend lager waren dan elders - zo werkte de relatieve afzijdigheid van de stad in dit opzicht gunstig uit. De Philipsen stichtten hier in de vroege jaren 1890 een gloeilampenfabriekje, in die tijd overigens beslist geen technologische voorloper in deze jonge industrietak. Waar de Philipsen zich onderscheidden van hun concurrentie was de voortdurende alertheid op technische vernieuwing en de uitgesproken brede wetenschappelijke oriëntatie die daarvoor vereist is, hetgeen al vlak vóór de Eerste Wereldoorlog uitmondde in de oprichting van een eigen Natuurkundig Laboratorium, het later zo befaamd geworden zogeheten *NatLab*, de voorloper daarvan is de huidige High Tech Campus. In de jaren 80 van de vorige eeuw werd de basis gelegd voor het hedendaagse ASML, begonnen als zusteronderneming van Philips [1]. Op twee essentiële punten zou opvolger ASML zich echter beslissend gaan onderscheiden van het voormalige moederbedrijf Philips. Allereerst was en is er de hyperspecialisatie van

lythografiemachines nodig voor de productie van de meest avanseerde chips die het opereren op wereldschaal vereiste, niet alleen of zelfs maar in de eerste plaats voor eigen Philips-bedrijven maar juist voor vooral de internationale de 'concurrentie'. Op de tweede, maar zeker niet minder belangrijke plaats was daar de volstrekte *no nonsense*, voor *niks-nie-bang-nie* en uitgesproken onhiërarchische bedrijfscultuur, bij uitstek belichaamd door het huidige, maar in 2024 afzwaaiende duo van de twee top-ceo's van het bedrijf: allereerst der doordouwer Martin van den Brink, de woordblinde HTS-er, de technisch directeur die opereert op het raakvlak van theoretische natuurkunde en het globale flitskapitalisme van de 21e eeuw en daarnaast de stotterende registeraccountant Peter Wennink die zich werkende weg ontpopte tot fot de wereldwijde Great Communicator van de immer dynamische 'homemade' multinational [2]. De chipmachine die ASML maakt zijn een kwestie van een uitgekende assemblage van de meest gespecialiseerde onderdelen uit alle mogelijke hoeken van de aardbol, van afnemers en toeleveringsbedrijven - uit de eigen Oost Brabantse regio tot en met [deels zuster]bedrijven in Amerika [van oost- tot westkust], en Zuidoost Azië -van Zuid Korea en Taiwan tot Volksrepubliek China]. Daarbij lukt het wonderwel opvallend goede samenwerkingsvormen op te bouwen met bedrijven met sterk hiërarchisch gerichte arbeidsrelaties -van bijvoorbeeld de van oorsprong sterk ambachtelijk gerichte lenzen-hyperspecialist Zeiss in het Duitse Baden-Württemberg - een cruciaal onderdeel aan het begin van de hele assemblageketen - tot en met allerhande Aziatische en Amerikaanse reuzen-afnemers [3]. De kracht van de aanpak van ASML is gelegen in de manier waarop het de multinational steeds weer lukt om zowel leveranciers als afnemers actief mee te laten denken in de ontwikkeling van het concept van de machine, als ware het een soort technisch-innovatief 'Gesamtkunstwerk'.

Veghel

De arbeids- en bedrijfscultuur van de andere kant van de Januskop is op het eerste gezicht in bijna alles het tegendeel van de dynamische *hightech* -wereld van Brainport Eindhoven. Dat andere gezicht behelst het Noord-Brabantse agro-industrieel complex, dat zich hier in het oosten van de provincie het verst doorontwikkeld heeft met alle kwalijke scheefgroei-effecten van dien. Voor deze andere kant van Brabant kan de plaats Veghel aan de vroeg- 19e-eeuwse Zuid-Willemsvaart model staan. Na de aansluiting op die vaart maakt het agrarisch marktvlak een gestage groei en ontwikkeling tot regionaal centrum door, die in de tweede helft van de deze eeuw in een zekere stroomversnelling raakt. De oprichting van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond [NCB] aan het eind van de eeuw ter vervanging van de tot dan toe heersende liberale 'herenclub' van de Brabantse Maatschappij van Landbouw vormt daar de voorlopige bekroning van. De oprichting is geheel in de geest van de sociale emancipatie van het katholieke volksdeel waar de pauselijke encycliek *Rerum Novarum* uit 1891 zowel de stimulans voor vormde als de uitdrukking van was. Dat verklaart de nadrukkelijke aanwezigheid van rijk rooms erfgoed in het opkomende industrieplaatsje, erfgoed niet in de laatste plaats op zorggebied overigens, met als onbetwist – ook letterlijk - hoogtepunt de Sint Lambertuskerk van niemand minder dan architect Pierre Cuypers uit 1863. Zijn trots omhoog priemende toren aan de Deken Van Miertstraat, is vernoemd naar de bouwlustige geestelijke wiens eigen zuster moeder overste van het aangrenzende Franciscanessenklooster was.

In de 20^e eeuw zette de ontwikkeling van de landbouw in het oosten van Noord Brabant zich steeds verder door, waarbij het immer nijvere Veghel steeds een onmiskenbare spilfunctie vervulde. Maar liefst drie stroomversnellingen zijn daarbij te onderscheiden. Allereerst is daar de toepassing van kunstmest, waarvan het gebruik vlak na de Eerste Wereldoorlog pas echt zou doorzetten. Daarmee konden op grote schaal woeste gronden ontgonnen worden, Veel, te veel natuur ging daarmee verloren – een proces tot in de jaren 60(!) zou doorgaan. Een tweede versnelling zette al in de tweede helft van het interbellum in met ruilverkavelingen van oud waardevol cultuurlandschap dat tot dan toe goeddeels de grote landschappelijke gelijkschakelingsdans ontsprongen was en beleefde zijn hoogtepunt in de Wederopbouwperiode na de Tweede Wereldoorlog. In de jaren 60 vond de derde agrarische revolutie plaats, mogelijk gemaakt door het ontstaan van de agrarische

politiek op wereldschaal van de eind jaren vijftig opgerichte Europese Economische Gemeenschap (EEG, 1957). Grootscheepse goedkope import van veevoedergrondstoffen uit Noord Amerika en de Derde Wereld stelde zelfs de kleinste Brabantse keuterboer in staat zijn veestapel tot ver buiten de mogelijkheden van zijn eigen landerijen uit te breiden. En zo groeide de intensieve veehouderij, vooral varkensfokkerij. In Noord Brabant wonen ruim twee keer zo veel varkens als mensen, in oostelijk Noord Brabant ligt dat getal nog een stuk hoger. Net als in eerdere agrarische revoluties heeft dit tot rooibouw op de natuur geleid, maar in veel ernstiger mate. De schade blijft niet tot eigen streek of land beperkt, ook op de Derde wereld wordt op groeiende schaal rooibouw gepleegd. En in eigen provincie zijn natuur en milieu absoluut niet opgewassen tegen de gigantische hoeveelheden stikstof, fosfaten en ammoniak die via de mest in bodem, water en lucht terecht komen. En dan is er nog de toenemende verdroging, veroorzaakt door op de snelle afvoer van water, nodig gemaakt door de intensieve landbouw, die daarenboven de natuur steeds verder aantast.

Veghel vervult zoals gezegd een spilfunctie in deze hele geschiedenis. Wij schreven hierover al zo'n 30 jaar geleden al aldus: *"Aan de Zuid-Willemsvaart in Veghel staat de grootste veevoederfabriek van Europa, de Cehave [inmiddels sinds 2011 opgegaan in de Europese multinational Agrifirm]. Er werken zo'n 2500 mensen, 2,5 miljoen ton veevoer vindt hier zijn weg naar de Brabantse intensieve veehouderij. De ruwe grondstoffen komen vooral van buiten Europa, behalve uit Amerika, vooral uit de Derde wereld: tapioca uit Thailand, sojaschroot uit Brazilië en Argentinië, vismeel uit Peru. Er ligt hier een waar i agro-industrieel complex met Campina Melkunie [tegenwoordig Friesland Campina] en Mars als andere trekpaarden."* [4].

Deze typering van Veghel staat nog steeds redelijk overeind. Een nog steeds met zo'n 32.000 inwoners bescheiden streekcentrum – zeker tegenover tegen de kleine 350.000 van Eindhoven, dat echter in zijn economische, politieke en culturele betekenis waarvoor het staat veel verder reikt dan het inwonertal zou vermoeden.; Veghel' staat voor het 'geïndustrialiseerde Noord-Brabantse platteland zoals dat in de tweede helft van de 19^e eeuw en waarvan de verdere industrialisatie vlak na Tweede wereldoorlog dankzij het provinciaal Welvaartsplan van de toenmalige commissaris van de koningin Jan de Quay uit 1947 [5] een extra impuls kreeg; *"Men late de mensen zo veel mogelijk in hun eigen sociaal en plaatselijk milieu"*. Door het aanwijzen van een groot aantal, regelmatig over de provincie te verspreiden industriële groeikernen moest Brabant behoud worden voor typisch grootstedse gevaren als massificatie en ontkerstening. De ontkerstening hebben De Quay en zijn KVP-/CDA-opvolgers niet weten te voorkomen, de massificatie tot op heden redelijk wel. Veghel had De Quays steuntje in de rug niet nodig, had zich al in de voorafgaande eeuw dankzij de Zuid-Willemsvaart al behoorlijk weten te ontwikkelen, in dit geval in de richting van agro-industrie en daarmee tot symbool bij uitstek van de gangbare vervuilende intensieve veehouderij. Symbool bij uitstek ook van het in cultureel opzicht behoudende, economisch op protectie gerichte Rijnlandse 'stakeholders'-kapitalisme, van oorsprong gestoeld op het katholieke sociale denken zoals dat sinds 'Rerum Novarum' gestalte kreeg maar waarvan de christelijke wortels in het huidige uitgesproken seculiere politieke tijdsgewricht zoveel mogelijk angstvallig verzwegen worden.

Daartegenover staat Brainport Eindhoven met zijn vlaggenschip ASML in het nabijgelegen Veldhoven dat -oh ironie der geschiedenis – in 1947 in De Quays Welvaartsplan werd aangewezen tot te industrialiseren kern. En ASML staat voor alles wat Veghel bewust *niet* is: als globale speler symbool van het Angelsaksisch 'shareholders'-kapitalisme, anti-protectionistisch, eerder de concurrentie zoekend in plaats van mijdend, niet overdreven leunend op patenten en octrooien die het intellectueel eigendom van uitvindingen zouden moeten beschermen: beschermen heeft op termijn geen zin - het gaat er per saldo juist om de concurrentie steeds te snel af te zijn [6]. Technisch directeur Martin van den Brink heeft zijn wieg staan in Bennekom, zijn vader komt van een boerderij onder de rook van ...Veenendaal - waar de joodse textiel- en tabakskoopman oergrootvader Benjamin Philips uit het Duitse Rijnland terecht kwam toe hij, afzakkend langs Rijn en Neder-Rijn, bij de Grebbesluis aankwam en van daar de Grift om even stroomopwaarts in

Veenendaal uit te komen - een min of meer 'vrije' nederzetting aan de randen van de rechtsgebieden van de Rijnstadjes Rhenen en Wageningen, op de gewestelijke grens tussen Het Sticht en Gelre, relatief weinig gehinderd door beperkende gildebepalingen. Én duidelijk boven-Moerdijks bovendien....

>Stad versus land - de ruimtelijke consequenties van "Eindhoven" vs 'Veghel'

Twee soorten economie, twee economische culturen – hoe werkt die tegenstelling uit in de ruimtelijke ontwikkelingen in de regio én daarbuiten? Waar moeten vastgelopen knopen weer ontwart worden en hoe? Welke nieuwe kansen kunnen zich daarbij voordoen?

De onverbloemde, maar steeds kwetsbaar blijvende dynamiek van 'De Stad'

Laten we dan hier beginnen bij de grootstedelijke kant van de medaille, de snel groeiende Brainport Eindhoven en daarbij eerst de visie hierop van ASML onder de loep nemen. Dat de explosieve groei van het bedrijf stuit op de huidige grenzen van de opnamecapaciteit van de eigen regio, daarvan is men zich inmiddels binnen de ASML-directieburelen volop bewust. Daarbij is de aandacht vooral gericht op aan het tekort aan vervoersinfrastructuur en woningbouw. Wat betreft het laatste: de negen gemeenten van de Stedelijke Regio Eindhoven houdt nog voor de komende tien á vijftien jaar rekening met 62.000 nieuwe woningen en 72.000 nieuwe banen. Volgens de 21 Brainport-gemeenten is er behoefte aan 100.000 nieuwe woningen. ASML is de grootste aanjager van deze ontwikkeling, Elke ASML-baan erbij betekent 1 a 1 ½ extra baan bij toeleveranciers in de regio; volgens ASML gaat het in de praktijk om 2 tot 3 arbeidsplaatsen. Bovendien genereert de hightech-sector heel veel werk in de bouw, de zorg en het onderwijs. Maar ASML vertikt het om zelf als volkshuisvester te gaan optreden - het bedrijf breekt ook wat dat betreft met Philips die dat wél deed. En zo komt de volkshuisvestingsopgave op het bordje van - vooral de lagere - overheden te liggen: de gemeentes in diverse samenwerkingsverbanden en de provincie. Die stuiten op hun beurt behalve op structurele arbeidstekorten in de bouw en op een 'Den Haag' dat op stikstofgebied slappe knieën heeft en weigert door te pakken op het boerenfront bij het verwerven van de hoogstnodige boerengrond voor de woningbouw, weigert dus ook door te pakken tegen 'Veghel'. Een 'Den Haag' dat even jammerlijk faalt in de benodigde bevordering van de kenniseconomie - Brainport Eindhoven zou daarom een centrale rol in het Haagse beleid moeten spelen. Maar wat we op dit vlak tijdens het Rutte-tijdperk hebben gezien is het even krampachtig als tevergeefs vastklampen aan de laatste vetpotten van het eens zo 'steenrijke' Holland - van de Groningse gasbel t/m de continue forse douceurtjes aan Brits-Nederlandse troetelmultinationals als Shell en Unilever. Tegelijk is het pijnlijk om te zien hoe Den Haag de laatste jaren, alle lippendienst aan ASML ten spijt, bakzeil heeft gehaald voor de economische belangen van *Uncle Sam* onder het mom van gezamenlijk 'democratisch' geopolitiek beleid [7]. Voor een dergelijk 'beleid' bestaat maar één goed woord: visieloos – Rutte ging altijd zo nadrukkelijk prat op zijn allergie voor visie. Daarmee is hij een uitgesproken exponent van het Hollandse bedrijfsleven, dat zo graag de rol van de moderne wereldwijze bourgeois speelt maar au fond nimmer de nauwe horizon van zijn 17e-eeuwse mercantilisme heeft weten te ontstijgen. Hoezo industriepolitiek?

De groei van de Brainport Eindhoven stuit natuurlijk niet alleen op de kwantitatieve woningtekorten op het vlak van aantallen woningen maar ook en niet in de laatste plaats aan de laatste jaren steeds sneller groeiende tekorten aan betaalbare huizen. Aan de vraag naar woningen voor hoog gekwalificeerde en goed verdienende expats voor de hightech-sector kan meestal nog wel worden voldaan, heel anders is dat gesteld voor onderdak voor de hele ontwikkeling van de economie evenzeer onmisbare, maar beduidend minder welgestelde werkers in de regionale

toeleveringsbedrijven en in de zorg, de bouw en het onderwijs. Hier wreekt zich de jarenlange uitkleding van de sociale woningbouw en het verwaarlozen van de bouw van middenhuur-huizen door de achtereenvolgende Rutte-kabinetten. De in 2022 aangetreden burgemeester van Eindhoven Jeroen Dijsselbloem wil hier met name het nodige aan gaan doen, evenals aan een goed uitgekiend binnenstedelijk groenbeleid om zo te voorkomen dat werkende weg de kip met de gouden eieren geslacht wordt. Daarnaast wil hij vooral inzetten om de bevolking die al in de regio woont nog veel meer dan nu al gebeurt aan het werk te krijgen (er zou hier een groot nog benutten potentieel aan arbeidscapaciteit kunnen liggen), een en ander gepaard gaande met ambitieuze (bij)scholingsprogramma's op technisch MBO-niveau [8].

En zo begint Brainport Eindhoven steeds meer trekken te vertonen van een - weliswaar kleine - wereldstad, vergelijkbaar met de vier 'kleine wereldsteden' in Randstad Holland. Een wereldstad met al zijn groeipijnen en tegenstellingen, sociaal en cultureel - wat betreft dat culturele aspect zou de groeimetropool van het Zuiden de positie van Utrecht als vierde stad van het land de komende tien à vijftien jaar wel eens van de troon kunnen stoten, zowel in inwonertal als in culturele diversiteit, dat laatste gezien de nu al flink op gang gekomen toevloed aan expats van buiten de EU - met name uit India, hoog opgeleide kenniswerkers in de hightech-sector. Hoe die toevloed aan hightech-migranten uit verre buitenlandse landen zich zal gaan voegen in het culturele en mentale landschap valt nog te bezien. "De Brabanders zijn wel vriendelijk, maar het zijn geen vrienden" is een veel gehoorde uitspraak onder expats [9]. Vanuit welke invalshoek zou dit probleem het beste aangevlogen kunnen worden? Wellicht om allereerst vanuit het (om te beginnen het basis-)onderwijs, door te aan te geven dat het Nederlandse onderwijs weliswaar vaak van een lager niveau is dan dat in de landen van herkomst van de migranten, maar wél de nodige mogelijkheden biedt voor een brede ontwikkeling [10]. Daarbij is het wel zaak in het Nederlandse onderwijs zelf een flink tandje bij te zetten, met name op het gebied van de beheersing van de Nederlandse taal met al zijn voor buitenlanders even geniepige als subtiele idiomatische valstrikken, en dan met name van de 'informele' kanten daarvan - iets dat Dijsselbloem overigens zou moeten aanspreken, immers afkomstig uit een 'onderwijsnest'.

Al met al lijkt de kans groot dat Eindhoven meer en meer een sociaal-culturele dynamiek krijgt die zich steeds verder zal onderscheiden van de andere Noord-Brabantse steden. Denk daarbij niet alleen aan het aloude bestuurscentrum Den Bosch, maar ook van de in de 19^e eeuw opgekomen industriestad Tilburg dat in zijn combinatie van textiel (wol)-, tabak en -vroeger- verregaande kwezel-achtigheid (een soort katholieke evenknie in het groot van het boven-Moerdijkse calvinistische Veenendaal dus) ondanks zijn 'Tilburg University' (oorspronkelijk een veredelde katholieke hogere handelsschool lang niet een zelfde aantrekkingskracht weet uit te oefenen als Eindhoven met zijn TU met bijbehorende industrie.

Lastige én uitdagende dilemma's aangaande de toekomst van de landbouw in 'Het Land'

Eindhovens hedendaagse stormachtige ontwikkeling zou het gevaar met zich mee kunnen brengen dat de stad vervreemd raakt van zijn ommelanden, zowel van zijn geïndustrialiseerde platteland à la 'Veghel' als van het diepste Brabant dat direct ten zuiden van Veldhoven begint, in het dorp Eersel - een van de zogeheten 'Acht Zaligheden', dorpen tegen de grens met Belgisch Limburg aan, waar de wereld naar de volksmond vroeger zei met krantenpapier was dichtgeplakt, na de oorlog onaangeraakt gebleven door Jan de Quays Welvaartsplan van 1947 [11]. Een en ander zou faliekant verkeerd kunnen uitpakken voor zowel stad én land. Echter, hoe houdbaar zijn bij nadere beschouwing dergelijke stereotypen? In héél Noord-Brabant, beslist niet alleen in de steden, bestaat al decennialang onder gewone burgers een actieve en strijdbare bekommernis over het trieste lot van het Brabantse landschap in de breedste zin van het woord - van natuur en milieu tot en met de ernstige aantasting van leefbaarheid en volksgezondheid, onder meer tot uitdrukking

komend in het samenwerkingsverband van het *Brabants Burgerplatform* [12]. In de afgelopen jaren van de stikstofcrisis zijn de burgers van het platform steeds verder op uiterst gespannen voet komen te staan met de boeren - niet zelden hun directe - burens.

Hoe kunnen we 'pratende weg' met elkaar deze tegenstelling overwinnen zonder op essentiële ecologische punten concessies te moeten doen? - dat is hier de centrale vraag. Waar en vanuit welke invalshoek zouden hier dan wél kansen kunnen liggen? Vanuit de invalshoek van de *waterproblematiek*, waar hier op de arme zandgronden naast wateroverlast ernstige watertekorten een minstens zo groot probleem vormen! Daarvan heeft niet alleen de burger maar zeker zo sterk de boer last van. Hier en daar wordt wel geopperd een nieuw soort brede maatschappelijke discussie zoals die in de jaren 80 van de vorige eeuw over de kernenergie op nationale schaal plaatsvond, maar nu dan over landbouw [13]. Maar dan zou het niet alleen over landbouw moeten gaan maar ook over de onbetwistbare relatie daarvan met de waterproblematiek. Onvermijdelijk komen dan ook landschap en natuur aan de orde. Het zou daarbij niet alleen om discussie moeten gaan, dan blijft het te vrijblijvend, maar ook over de concrete consequenties die een ander zou kunnen hebben op een lager schaalniveau dan het nationale. Als we hierbij water als invalshoek nemen, zouden waterstaatkundig min of meer op zich zelf staande eenheden als een polder of dijkkring en een (sub) stroomgebied van een beek of rivier als proefgebied gekozen kunnen worden waar onder één samenhangend dynamisch waterregime een proefproject voor diverse vormen van landbouw kan worden opgezet, waarvan vervolgens de effecten op de natuur gemonitord worden. Een soort "*fieldlab*" dus, maar dan op een beduidend grotere schaal dan dat van een enkel bedrijf en beduidend diverser dan een groep van gelijksoortige bedrijven [14]. Een ander vanzelfsprekend in nauwe samenwerking met betreffende waterschappen; in oostelijk Noord Brabant kennen waterschappen als De Dommel en Aa & Maas gelukkig een open en vooruitstrevende grondhouding.

Bij dit alles is het van belang te beseffen dat de 'plattelandburgers' die dialoog dan wel strijd over landschap en landbouw met hun boeren-burens niet in hun eentje hoeven te voeren. Ook andere partijen moeten dan nadrukkelijk in beeld komen, ook en vooral partijen buiten eigen regio, provincie, natie - als sociale en politieke beweging, opererend binnen zowel binnen diverse bestuurslagen alsook en niet in de laatste plaats daar buiten. Bij dat alles zullen wetenschappelijke instituten als onmisbare factor in de hedendaagse kenniseconomie een belangrijke rol moeten vervullen. Die instituten bevinden op dit vlak zich juist buiten de regio Oost Brabant - bijvoorbeeld Wageningen met zijn agrarische universiteit in beeld - vanouds *Hochburg* van de intensieve landbouw, maar waar inmiddels ook plaats gekomen is voor duurzame, op hernieuwbare landbouw gerichte benaderingen, maar kunnen die binnen de instituutmuren wel genoeg ruimte krijgen? Moeten boeren, burgers - en dan vooral de eigenwijs-inventieven onder hen - niet vooral *zelf* op zoek gaan én blijven naar nieuwe dwarsverbanden tussen theorie en praktijk?

En moeten we het dan ook niet in nog heel andere richtingen zoeken, niet alleen geografisch, maar vooral ook vakmatig? Denk daarbij niet alleen aan verdere diversificatie van biologische teelten als insecten en schimmels maar ook het inzetten van genetische modificatie - variërend van het binnen de EU toestaan de modificatie van zaden en ander teeltgoed in ruil voor de afbouw van het gebruik van landbouwpesticiden [15] tot en met de inzet van veel verder gaande hightech-technieken, de als bijvoorbeeld de precisiefermentatie van gemodificeerde microben [16] - genetisch gemanipuleerde bacillen als basis voor bijvoorbeeld de productie van de moedermelk die Friesland (Friese Vlag) / Campina - of een van haar concurrenten - voor bijvoorbeeld de Chinese markt of de kunst-biefstuk van een van de opkomende concurrenten van voedsel-multinational Unilever, ooit ontstaan uit onder meer de margarinefabrieken van Van den Bergh en Jurgens in Oss aan de Maaskant van oostelijk Brabant. Deze precisiefermentatie technieken hebben een werkelijk spectaculair geringer oppervlakte aan landbouwgrond nodig dan welke andere landbouwmethode dan ook en vormen alleen al daarom een wel heel verleidelijk wapen op het front van de

regeneratieve wereldvoedselvoorziening . We moeten ons bij dit alles echter niet alleen laten leiden door een panische angst voor explosieve bevolkingsgroei. Recente prognoses wijzen op iets langere termijn op het tegendeel [17]. Een geschikte pragmatische tussen-strategie zou er in dit verband uit kunnen bestaan om de komende decennia vooral de nadruk te leggen op die innovaties in regeneratieve voedselvoorzieningen waarbij genetische modificatietechnieken wel verder ontwikkeld worden maar vooralsnog niet grootschalig in productie genomen worden en in de tussentijd te werken aan een betere en eerlijker voedseldistributie en aan de verbetering van culturele voedingspatronen op wereldschaal - waaronder het tegengaan van de kwantitatieve overvoeding en kwalitatieve 'scheefvoeding' in het westen én tegelijk het bestrijden van het lactose-imperialisme waarmee het westen steeds verder in het voedselpatroon van de (met name derde-)wereldbevolking probeert te infiltreren. Een imperialisme waarbij het westen nu al verwoede pogingen doet om kweekzuivel op basis van precisie-fermentatie van genetisch gemodificeerde microben als potentieel steeds belangrijker wordend bestanddeel in te zetten om zo het marktaandeel in de voedselmarkt van een land als China te kunnen uitbreiden - Denk in dit verband ook bijvoorbeeld aan, onze eigen, o zo 'coöperatieve' Friesland Campina - Oh wrange ironie der wereldgeschiedenis....

Dus: allereerst is het zaak dat we onze eigen duurzame Nederlandse "*briljante duurzame systemen, zoals strokenteelt, of plantaardige alternatieven voor vlees*" - in de woorden van WUR-bestuursvoorzitter Heimovaara ten volle gaan ontwikkelen , dus volop de protoproductiefase voorbij én daarnaast en tegelijkertijd door te gaan met het onderzoek naar mogelijkheden van precisiefermentatie van gemodificeerde microben en voor zover productontwikkeling in beeld komt daarbij niet verder te gaan dan de fase van het prototype.

In het verlengde hiervan rest onvermijdelijk nog een aantal pesterige vervolgvragen. Welk laboratorium ter aarde zou in staat en bereid zijn om zich hier als het agrarisch Natlab van de wereld op te werpen? Wie zouden dan de Wennink & Van den Brink van de agrarische *hightech*-ASML van de 21e eeuw kunnen worden? En waarom zouden die dan juist oostelijk Brabant als vestigingsplaats uitkiezen?

Én - om op toekomst van de ASML zelf terug te komen - waarom zou het bedrijf in Veldhoven in de naaste toekomst niet het zelfde weinig fortuinlijke lot treffen als voorganger Philips? Gestikt in een fatale hapering in de zakelijke luchtcirculatie van de wereldmarkt. Daar helpt geen innovatief apneu-apparaat tegen. En hoe moet het in dat geval met Eindhoven/ Veldhoven verder? Een toekomst als rampen-pretpark? Kleine wereld-spoekstad aan de rand van de Acht Zaligheden?

TOT SLOT: Het allereerste gebod op de politieke dagorder: Weersta de verleiding de registers van het ressentiment te bespelen!

"Als de politiek niet oppast, is het risico groot dat Nederland voor chipmachinemaker ASML te klein wordt. "(...) "Je ziet allerlei bewegingen langskomen die het voor internationaal opererende bedrijven die bijvoorbeeld internationaal talent nodig hebben, moeilijker maken om in Nederland zaken te gaan doen", zegt Wennink. "Dat is slecht voor Nederland, slecht voor onze economie, slecht voor onze welvaart." Aan het woord is de dit jaar scheidende 'Grote Communicator' van ASML op 24 januari 2024. [18]. Tot die 'bewegingen' die het moeilijk maken om internationaal talent aan te kunnen trekken en vast te houden behoort ook het Kamer-besluit najaar 2023 tot een versobering van de 30%- belastingvoordeelregeling voor kenniswerkers/expats [19] waarover VVD-minister van economische zaken Micky Adriaansens ook al haar zorgen uitte [20]. Binnen de vier partijen die in de twee maanden na de Tweede Kamerverkiezingen van november 2023 de betrokken waren bij

onderhandelingen voor een nieuwe regering staan PVV en NSC op dit punt lijnrecht tegenover de VVD [21], evenals de linkse partijen - *bien étonnés de se retrouver ensemble...*

In deze tijden, zwanger van xenofobie, is de brug van afgunst naar ressentiment akelig rap overgestoken. En de benijdenswaardige, immers hoog opgeleide en bemiddelde expat woont tegenwoordig niet alleen meer in Randstad Holland, maar tegenwoordig ook en meer en meer in Brainport Eindhoven, hartje Brabant. Autochtone Brabanders vinden die expats “*niet gevaarlijk zoals andere buitenlanders*” [22]. Nu nog wel....

Weersta de verleiding de registers van het ressentiment te bespelen! Dat spel is niet alleen door en door slecht en kwalijk, maar ook olie- en oliedom – economisch én sociaal. Als de *wizkid-expats* en masse de BV Nederland beginnen te mijden en vervolgens blijven mijden, moeten we met hangende pootjes terugkeren naar de schrale periode van vóór ‘Slochteren’ van vóór de opheffing van de bestedingsbeperking, naar de tijden van op zijn minst allerhande taai ongerief....

NOTEN

[1]

Marc Hijink, *Focus – De wereld van ASML – Het machtsspel om de meest complexe machine op aarde* Amsterdam [Uitgeverij Balans] 2023, Deel I *Goed idee, slecht plan*, blz. 21-54.

[2]

Marc Hijink etc., blz. 60-63(over Martin van de Brink) en blz. 69-72 (over Peter Wennink)

[3]

Marc Hijink etc., het wereldwijde schema van toeleveranciers en afnemers van ASML is te vinden op blz. 16-17.

[4]

Steven Schuppen, *Oostelijk Brabant* Den Haag [ANWB]. blz. 57

[5]

J.,E. de Quay, W.M. Bekkers e.a., *Praeadviesen Welvaartsplan* Provincie Noord=Brabant ['s Hertogenbosch] 1947; zie link: <https://www.brabant.nl/subsites/het-nieuwste-brabant/eregalerij/1947-praeadviesen-welvaartsplan>

[6]

Marc Hijink etc., blz. 290: “*Er is maar één manier om de technologie te winnen en dat is door harder te rennen dan je e tegenstanders.*”

[7]

Hoe ‘Den Haag’ uiteindelijk versneld door de knieën ging voor de USA. Let op het woordje *ongericht* in de kop van het tweede artikel - die nuancering geeft aan dat men in Den Haag waarschijnlijk toen al intern eigenlijk ‘om’ was. Men hoopte misschien nog wel wat geitenpaadjes te kunnen bewandelen.

=Marc Hijink, *Het pentagon zette Nederland onder druk: ASML moest voorkomen dat kennis over chips in Chinese handen viel* In: NRC 20 oktober 2023; zie link: <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/10/20/het-pentagon-zette-nederland-onder-druk-asml-moest-voorkomen-dat-kennis-over-chips-in-chinese-handen-viel-a4177994#/krant/2023/10/21/#222>

=Clara van de Wiel, *Minister Adriaansens over druk op ASML: Nederland: gaat de handel met China Niet ongericht beperken* In: NRC 3 december 2023; zie link: <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/12/02/minister-adriaansens-over-ruk-op-asml-nederland-gaat-de-handel-met-china-niet-beperken-a4150288#/krant/2022/12/03/#506>

=Liam van de Ven, Stijn Bronzwaer, Marc Hijink, *Kabinet trok eind 2023 onverwacht vergunning in voor export ASML-machines naar China* In: NRC 2 januari 2024; zie link: <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/01/02/asml-minder-chipmachines-geleverd-aan-china-door-nederlandse-handelsbeperking-a4185728>

[8]

Over het succes van Brainport Eindhoven Interview met [Jeroen Dijsselbloem](#) In: **Buitenhof**, uitzending van 4 december 2022; zie link: <https://www.vpro.nl/buitenhof/lees/in-de-uitzending/2022/3-dec.html>

[9]

Thijs van den Boomen, **Veldhoven Global Village – ‘Ik wil meedoen’** In: De Groene Amsterdammer 19 augustus 2019; zie link: <https://www.groene.nl/artikel/ik-wil-meedoen>

[10] Ibidem

[11]

Zie: J.,E. de Quay , W.M. Bekkers e.a. , **Praeadvies WELVAARTSPLAN** Provincie Noord-Brabant ['s Hertogenbosch] 1947; zie link: <https://www.brabant.nl/subsites/het-nieuwste-brabant/eregalerij/1947-praeadvies-welvaartsplan> ; zie dan deel 2 van praeadvies, de **Nota omtrent de toekomstige spreiding der industrie**, en zie dan met name (kaart)bijlage 1 tussen de blz. 6 en 7.

[12]

]Zie over het activisme van het **Brabants Burgerplatform** zie de website: <https://www.brabantsburgerplatform.nl/>; zie ook over samenwerkingsinitiatieven van boeren- en natuurorganisaties in Noord-Brabant: Frank Mulder, **Ik ben keiblij dat ik dit mag doen** In: **De Groene Amsterdammer** van 31 januari 2024; zie link: <https://www.groene.nl/artikel/ik-ben-keiblij-dat-ik-dit-mag-doen> Bij het in dit verband ge noemde initiatief van de **Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (bbm)** hebben wij echter wel de nodige twijfels, omdat het wel heel sterk onder regie van de RABO-bank staat .

[13]

Dit idee haakt in op een suggestie, gedaan door Ewald Engelen in: Karel Smouter, **Op papier lijken de boerenzoon en lid van de ‘kletsende klasse’ tegenpolen, aan tafel blijken ze veel gemeen te hebben** In: De Groene Amsterdammer van 16 januari 2024; zie link:

<https://www.nrc.nl/nieuws/2024/01/16/op-papier-lijken-de-boerenzoon-en-het-lid-van-de-kletsende-klasse-tegenpolen-aan-tafel-blijken-ze-veel-gemeen-te-hebben-a4187178>

[14]

Deze suggestie voor een concept van een fieldlab op grote schaal werd nader ingewerkt in het zomernummer van het kwartaaljournaal op deze site ("**Fieldlab 1000ha**" , onder titel: **Wat leert ons de geschiedenis over het agrarisch gebruik van de natuur? – Dilemma's rondom de regeneratieve voedselvoorziening op onze arme zandgronden, toegespitst op het stroomgebied van IJssel en Overijsselse Vecht** , en wel onder voetnoot nr 3; zie link:

<http://www.dubbelkrimp.nl/downloads/zomer-2023/LagelLandenIJSELzomer2023.pdf>

[15]

Dit was de inzet van Timmermans in de onderhandelingen met de landbouwlobby over de Green Deal en de natuurherstelwet van de EU, maar die strijd is inmiddels helaas verloren, zie: Clara van de Wiel en Michel Kerres, **Frans Timmermans weet dat hij moet doordrukken, ondanks steeds meer verzet tegen zijn Green Deal** In: NRC van 9 juni 2023; zie link:

<https://www.nrc.nl/nieuws/2023/06/09/er-is-steeds-meer-verzet-tegen-zijn-green-deal-maar-frans-timmermans-weet-dat-hij-moet-doordrukken-a4166796>

[16]

Over de techniek van de precisiefermentatie van genetisch gemodificeerde microben o.a.:

=het laatste boek van de Britse zoöloog en wetenschapsjournalist George Monbiot, **Regenesis: Feeding the World Without Devouring the Planet** Londen [Penguin] 2022

=alsook het interview met hem in **VPRO-Wintergasten** in december 2023, zie link: https://npo.nl/start/serie/vpro-wintergasten/seizoen-4/vpro-wintergasten_5/afspelen ,

=Ewald Engelen, **De schijnidylle van het platteland** In: **De Groene Amsterdammer** van 2 november 2022; zie link: <https://www.groene.nl/artikel/de-schijnidylle-van-het-platteland?fbclid=IwAR22fpANAMX5TF8ixUGldMk8thZRoSxdEVDHdt2mnrCGxC4Z1MHxgQ1iPgE>

=Rutger Bregman en Jesse Frederik in gesprek met Frans Timmermans, **De Grote Verkiezingsshow** In: **De Correspondent** , youtube-video najaar 2023, vanaf minuut 57.00, waarin Bregman aan Timmermans vraagt of het geen goed idee zou zijn als Nederland cellulaire agri-innovatie ontwikkelt. Timmermans heeft daar wel oren naar, bijvoorbeeld in samenwerking met India als mogelijk afzetgebied . De WUR [Wageningen] wordt in dit verband ook genoemd. In dit verband zou ook een opmerking van Monbiot in **Wintergasten** van belang kunnen zijn over een laboratorium die op dit vlak in Amsterdam Actief is [vanaf minuut 47.00] ; voor de **Correspondent**-video zie link: https://www.youtube.com/watch?v=Q_zqauST8I&t=119s

[17]

Zie voor recente prognoses o.m. : Laura Wisman, *De wereldbevolking slinkt mogelijk na 2040, volgens de Club van Rome* In: *NRC* van 38 maart 2023, zie link:

https://www.nrc.nl/nieuws/2023/03/28/de-wereldbevolking-gaat-slinken-na-2040-volgens-de-club-van-rome-a4160709?fbclid=IwAR3EIFZu7_QwR9pFrIrtAzuWhH4jlqcf9RTXmG8aqPDkVMW8w_kl3587qc#/krant/2023/03/29/#102

en: Darrell Bricker and Joh Ibbitson, *Empty planet - The shock of global population decline* Londen [Uitg. Robinson] 2019

[18]

Vertrekkend ASML-topman: als we niet hier kunnen groeien, doen we dat elders In: *NOS Nieuws* 24 januari 2024, zie link:

<https://nos.nl/artikel/2506081-vertrekkend-asml-topman-als-we-niet-hier-kunnen-groeien-doen-we-dat-elders>

[19]

Verdere versoering van de 30%-regeling per 1 januari 2024 In: *KPMG Meijburg & Co* 27 oktober 2023, zie link:

<https://meijburg.nl/nieuws/verdere-versoering-van-de-30-regeling-1-januari-2024>

[20]

Martin Kuiper, *1 op 3 expats na 7 jaar nog steeds in Nederland* In: *NRC* van 13 november 2023; zie link:

<https://www.nrc.nl/nieuws/2023/11/13/1-op-3-expats-na-7-jaar-nog-steeds-in-nederland-a4180778>

[21]

Romy van der Poel, Martin Kuiper, *Nauwelijks controle over komst en werk kennismigranten. 'De regeling is bedacht om het bedrijven zo makkelijk mogelijk te maken'* In: *NRC* van 20 november 2023

<https://www.nrc.nl/nieuws/2023/11/20/nauwelijks-zicht-op-criteria-om-kennismigranten-te-halen-a4181524>

[22]

Thijs van den Boomen, *Veldhoven Global Village – 'ik wil meedoen'* In: *De Groene Amsterdammer* 19 augustus 2019; zie link: <https://www.groene.nl/artikel/ik-wil-meedoen>